

Алибаев А., Абдылдаева А.М.

**АДАМ КООМУНДАГЫ ЭКОНОМИКАЛЫК КЭЭ БИР ЖАГДАЙЛАР ЖАНА
КӨЙГӨЙЛӨРДҮ ЖӨНГӨ САЛУУ ЧАРАЛАРЫНА ПИКИРЛЕР**

Алибаев А., Абдылдаева А.М.

**НЕКОТОРЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА В ОБЩЕСТВЕ
И ВЗГЛЯДЫ НА РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРОБЛЕМ**

A. Alibaev, A.M. Abdyldaeva

**SOME ECONOMIC CIRCUMSTANCES OF HUMAN SOCIETY AND VIEWS OF
CONTROL PROBLEMS**

УДК: 30.66.041/911

Макалада адам коомундагы экологиялык кээ бир жагдайлар жана ал көйгөйлөрдү жөнгө салуу иш чараларына айрым бир ишкерлер билдирилет.

Негизги сөздөр: экология, биосфера, коом, жөнгө салуу, ноосфера.

В статье изложены некоторые взгляды к некоторым обстоятельствам человеческого общества и мероприятия их регулирования, а также отдельные взгляды к их разрешению.

Ключевые слова: экология, биосфера, общество, регулирование, ноосфера.

This article outlines some of the views in some circumstances of human society and the regulation of the event, as well as individual attitudes to their resolution.

Key words: ecology, biosphere, society, regulation, the noosphere.

Ар бир коомдук система тарыхый аспектиде кандайдыр бир негизде түзүлгөн жана ошол негизги нерсе эң башкы деп эсептелет. Мындай нерселер, мисалы өндүрүштүк күчтөр, өндүрүштүк мамилелер, алардын дөңгөөлдери, карама каршылык дөңгөөлдери жана башка факторлор болуусу мүмкүн.

Адам баласынын жаратылыш менен болгон биримдигинде тарыхый болгон:

- 1) Адамзаттын жаратылыш менен болгон биримдиги;
- 2) Агрардык маданият;
- 3) Өнөр жайлык революция;
- 4) Маалымат өндүрүшүнүн башкы факторго өтүү этаптары процесстерин бөлүп кароо керек.

Биздин көз карашта коомдук өсүүнүн жеткен чеги адамзаттын керектөөлөрүн камсыздоо болуп эсептелет. Бирок аны согуштук, энергетикалык, демографиялык коркунучтардай эле экологиялык коркунучтар да жандап жүрөт. Философиялык түшүнүктө коопсуздук – бул коркунучтардан коргонуунун системалары. Бизге белгилүү болгондой адам ар дайым өзүн ар түрдүү коркунучтардан коргоп келген. Мисалы: үшүп калбас үчүн от жаккан, үй курган ж.б. эгерде цивилизациянын өнүгүүсүнүн алгачкы этаптарында адамзат үчүн жагымсыз климаттык шарттарга байланыштуу болгон болсо, азыркы доордо коркунучтун булактары дагы башкача нуктарда өнүгүп өсүүдө.

Ушул аспектиден караганда нөлдүк коркунуч же абсолюттук коопсуздуктун реалдуу дүйнөдө болуусу мүмкүн да мүмкүн да эмес. Илим менен техниканын өнүгүүнүн негизги факторго айлануусу менен адамзаттын экологиялык коргонуу мүмкүнчүлүктөрү да чектелип татаалдашып жатат. Себеби технологиялык системада абсолюттук коопсуздук жана абсолюттук зыянсыз продукт болбойт. Ошондуктан бул жагдайда ошол кооптуулуктун жана зыяндуулуктун деңгээлин гана төмөндөтүүгө аракет жасоо керек.

Арийне коом өзүнүн өнүп-өнүгүүсүндө: илимдин жана техниканын эң жакшы жетишкендиктеринен, саясий кайра куралуудан, социалдык саясий өзгөрүүлөрдүн натыйжалуу багыттарынан ар дайым пайдалануунун аракетиңде болот. Бирок бул аспектилер тобокелчиликти талап кылат. Сөздүн кеңири маанисинде тобокелчилик – бул максатты ишке ашыруунун коркунучтук варианты. Экологиялык коркунучтун түзүлүүсү адамдардын нормалдуу жашоо тиричилигине терс таасирлерин тийгизет.

Тескерисинче, жаратылышка таптакыр таасир этпөө же жаратылышты кол тийгис кылып калтыруу принцибине бара турган болгон, анда ал алгачкы коомго кайтуу дегенди түшүндүрөт.

Биз билгендей адам жана адам коому биосферанын туундусу. Биосферанын тагдыры, анын сакталышы жана өнүп-өнүгүүсү адам коомунун мындан ары биосоциалдык эволюциясынын негизги шарты миңдеген жылдардан бери муундан –муунга адам баласы жаратылыштан алган нерселерин кайра толуктап турууга көнгөн. Ошол касиетке таянып адам баласы өзүнүн чарбачылык ишинде жаратылыштын компоненттерин өзү каалаган жакка багыттап өзгөртө алат, бирок ал өзгөртүүлөр белгилүү бир чекке чейин гана болушу керек, болбосо жаратылыш чөйрөсүнө мүнөздүү болгон, калыптанып калган жаратылыштын гармониясы бузулуп, чөйрөнүн өз алдынча калыбына келүү касиетинен аны ажыратып коюшубуз мүмкүн.

Илимий-техникалык революциянын натыйжасында техникалык каражаттардын улам өсүшү жаратылышка тийгизген антропогендик аракеттердин таасири күчөй баштады жана алар экологиялык көйгөйлөрдүн жаңыларын пайда кылып, эскилерин

курчутууда. Мисалы целлюлозаны керектөөнүн өсүшү, токойлордун аянттарынын кыскарышы, нефти, көмүр, газ жана башка отун ресурстарын пайдалануунун көбөйүүсү менен кислороддун азайып, көмүр кычкыл газынын абада көбөйүүсүнө алып келүүдө. Жердин жылуулук балансы бузулуп “парниктик натыйжалар” пайда болуп уюлдук мөңгүлөрдүн эришине, ал океандын деңгээлине көтөрүлүшүнө, акырындап жер бетиндеги ойдуң жерлерди суу капташына алып келет. Жалпы коомчулукка көйгөй жаратып алдынкы индустриялык өнүккөн өлкөлөрдөгү химия өнөр жайынын дүркүрөп өсүшү атмосферага ар кандай уу заттардын аба менен кошо көтөрүлүп кайра жамгыр менен кошо жерге түшүп айлана чөйрөнү ууландурууну күчөтүүдө. Натыйжада токойлордун жана айыл чарбанын өсүмдүктөрүнүн оору зыянкечтерге каршы туруу мүмкүнчүлүктөрү начарлап, оору зыянкечтер каптап кирди. Биосферанын өсүп өнүгүүсүндөгү бул этап “индустриялык мезгил” деп аталат. Адамзаттын коомунун иш аракеттеринин өнүгүшү жаратылыш ресурстарына байланыштуу болгондуктан ал ресурстардын кескин азайып кетүүсүнө жана кээ бирлеринин жок болуп кетүүсүнө алып келүүдө. Жаратылыштагы көпчүлүк ресурстар чектүү гана болгондуктан алардын натыйжалуу жана үнөмдүү пайдаланууга басым жасоо керек.

Адам коомунун өнүгүүсүнүн экологиялык коопсуздугун камсыздоо үчүн биосферанын тең салмактуулугун бузбай, анын ресурстарын натыйжалуу пайдалануу, техниканын жана өндүрүштүн технологиялык биосферага зыян келтирбей турган багытка өнүктүрүү керек.

Экологиялык жана социалдык касиеттерди жаратуучу локалдык жана регионалдык экологиялык чөйрөнүн жагымсыз абалы.

Белгилеп кетүүчү нерсе экологиялык жагдай субъект менен өз кызыкчылыгын камсыздап турат, бирок ошол эле учурда объект, жаратылыш, жер кыртышы казылып топурак эрозияга учурайт. Бул жерде экологиялык кызыкчылыкты экономикалык кызыкчылык жеңип келип жатат. Экологиялык көйгөйлөр субъектин керектөө зарылчылыгы менен объекттин ортосунда пайда болот жана ал карама – каршылыкка алып келет. Мисалы көмүр өндүрүүдө топуракты эрозиядан сактап калуу үчүн, жердин бетин жарларга айландырбоо үчүн, ачык өндүрүүгө уруксат бербей, жабык өндүрүүнү сунуштоо мүмкүнчүлүгү бар. Көмүрдү ачык өндүргөн фирмага ири штрафтарды салып, анын эсебинен алардан калган жарларды тегиздеп, жерлерди рекультивация кылуу мүмкүн.

Экологиялык кризис – бул адам менен жаратылыштын ортосундагы өндүрүштү өнүктүрүүнүн

деңгээлинен келип чыккан ресурстук – экологиялык чыңалуу.

Экологиялык кризиске мисал – бул Байкал көлүнүн булгануусу, Арал көлүнүн соолуп баратышы. Экологиялык кризисти алдын албаса, ал кийин экологиялык кризиске алып барат.

Экологияда дагы “нормалдуу экологиялык тобокелчилик зонасы” “күчөгөн экологиялык тобокелчилик зонасы” деген түшүнүктөр бар.

Экологиялык тобокелчиликтин нормалдуулук факторлоруна төмөндөгүлөрдү атоого мүмкүн:

1) жаратылыштын сферасындагы жоготуунун болуу мүмкүнчүлүгү;

2) жаратылыштын сферадагы жоготуунун төмөндүүлүгү;

3) жаратылышка анча деле зыяндын болбостугу жана ден-соолукка зыяндын жоктугу;

4) жаратылыштын жоготулган сферасын калыбына келтирүү мүмкүнчүлүгү бардыгы;

5) экологиялык зыяндын жана экономикалык натыйжаны өлчөө мүмкүнчүлүгү.

Экологиялык катастрофа – бул жаратылыштык аномалия, демек жер титирөө, сел, куоң же технологиялык түзүлүштөрдүн, демек АЗС, танкер ж.б авариялары.

Экологиялык катастрофалар эң жагымсыз экологиялык кесепеттерге алып келип, региондордо короо-жайларды кыйратат, өрттөйт, адамдарды өлүмгө учуратат. Андан тышкары трагедиялык катастрофалар бир нече аспектилерди камтышы мүмкүн жана алар: саясий, согуштук, этникалык.

Адам коомунун өнүгүүсүнүн узак мезгилине чейин өнөр жайларынын айлана чөйрөгө таасир этүүсүнөн экологиялык коркунуч болуп жаткандыгы изилденбей келген. Айлана-чөйрөнүн: атмосферанын, топурактын, суунун токсикалык химиялык уу заттар менен уулануусу, анын кесепетинен көптөгөн тирүү организмдердин өлүп жок болуусу, мурда такыр кезикпеген оорулардын кулак укпаган түрлөрүнүн пайда болуусу адамзатты техносфераны эколизациялоонун зарылдыгын моюнга алууга мажбурлады. Биздин терең ишенимбизде техносфераны эколизациялоонун келечектүү багыттарынын бири – аз таштанды чыгаруучу жана таштанды чыгарбоочу технологияны жана өндүрүштү түзүүнү тездетүү.

Адабияттар:

1. Веронков А.А. Экология общая, социальная, прикладная. – Учебник. - М.: Аграр, 1999.
2. Горелов А.А. Экология; учеб. пособ. - М.: Центр, 2000.
3. Николайнин Н.И. Николайнина Н.Е., Мелехова О.П. Экология. Учеб. пособ. - М.: МГУЭЭИ, 2000.
4. Осмонов А. Геоэкологиянын негиздери. - Окуу Билим куту, 2006.

Рецензент: кандидат сельскохозяйственных наук, доцент Эрматова В.Б.